

Ritoók Pálné

pszichológus (Budapest, 1936. február 12.)

Az elmúlt évtizedek kiszámíthatatlan, nehézségekkel teli, tervezhetetlen időszakában is megtaláltam a saját utam.

Pályám kezdetétől az emberekkel való kapcsolat – nevezzük így: segítő kapcsolat – volt az, ami a legfontosabb élményforrást adta. Ezt eleinte elsősorban 14-15 és 17-18 éves fiatalok alkották. Később a „korhatár” egyre följebb tolódott. Ma már nincs is felső határa.

A pályaválasztási tanácsadás így bővült pszichológiai tanácsadássá, majd pszichoterápiává; az egyéni tanácsadás kiegészült csoportos tanácsadássá.

A gyakorlati pszichológiai munka tovább épült az elmélet, a kutatás és az oktatás irányában. Huszonöt év óta az ELTE oktatójaként dolgozom és az ELTE Életvezetési Tanácsadóját vezetem. A tanácsadás pszichológiája fejlesztésének programjához kapcsolódva a hazai pszichológiai kultúra minél szélesebb elterjesztésének feladatához fűződik a Magyar Pszichológiai Társaságban betöltött szerepem. A felkérés teljesen váratlanul ért 1999-ben. Soha nem gondoltam erre, de – végül is – vállaltam 2000-tól, mindmáig. A pszichológia szemléleti-metodikai terjesztésén túl az utóbbi évek az európai pszichológusdiplomával egyenértékű hazai pszichológusképzés fejlesztésének elősegítését is hozták a Magyar Pszichológiai Társaság számára.

Az eredményeket csapatmunka tette lehetővé. Jobbnál jobb csapatokban dolgozhattam a hatvanas-hetvenes évek országos méretű fejlesztéseitől kezdve a tanácsadás pszichológiája köré csoportosult szakembereken át a Magyar Pszichológiai Társaság és a Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület vezetőségének tagjaiig. Még mindig léteznek emberek, akik anyagi ellenszolgáltatás nélkül is tovább visznek egy ügyet, ha fontosnak érzik. Ma is ilyen emberekkel dolgozom együtt. Fiatalok, tehetségesek, nemzetközi szinten is versenyképesek, és hajlandóak kivárni azt az időt, amikor remélhető az önkéntes tevékenység intézményes támogatása.

Naponta örömet találok a munkámban 47 év óta. Ennek a forrása elsősorban az emberekkel – fiatalabbakkal, idősebbekkel – való kapcsolat. Ehhez társul az oktatás és a kutatás érdekessége, élménye.

Pályaválasztási tanácsadó munkámban sem teszek mást, mint azt, hogy segítek kinek-kinek megtalálni azt a pályát, amely számára is ezt az élményt adja.

Erőforrás a családom, mindenekelőtt férjem és fiam támogatása, kapcsolat a barátaimmal, itthon és külföldön, meg az unokáimmal való találkozások, együttlétek.

Minél idősebb leszek, annál inkább felismerem, hogy szüleim mintáját követem, meg anyai nagyapámét, aki református lelkészként egyszerre volt ta-

nító, közösségszervező és lelki gondozó abban a kis faluban, ahol élt és dolgozott.

Az életemet végigkísérő 91. zsoltár ígérétenek beteljesülését érezhettem „minden utamban”.

Kézdy György

színész (Budapest, 1936. február 14.)

JÓ UTAT, AUTÓBUSZ!
KISS FERENC PARTNEREKÉNT

Most, hogy eleget szeretnék tenni kedves felkérésüknek, bizony csak most veszem észre, hogy először – életemben először – írok önéletrajtot. Ugyanis soha nem volt rá szükségem.

Megszülettem mint Krausz György 1936. február 14-én Budapesten a VII. kerület Rákóczi út 80.számú háromemeletes gangos (körfolyosós) bérház harmadik emelet 4. számú lakásában.

Az ott eltöltött első nyolc esztendő igen fontos volt számomra. Mindenkit ismertem és mindenki ismert engem, mert az emberek eljártak egymás lakása előtt, mindenki találkozott mindenkivel, köszöntek egymásnak, és érdeklődtek egymás hogyléte felől. Ha nem volt otthon liszt vagy tojás, akkor kértek a szomszédasszonytól, és másnap megadták. Már akkor is magasan számított a lift nélküli három emelet.

Édesapámnak az udvarban volt egy varrógép-, gramofon- és hanglemezüzlete, aminek a hangzatos KÖZPONTI GÉPRAKTÁR volt a neve.

1944-ig tartott – számomra – az aranyos gyerekkor, mert akkor sárga csillaggal ruhámon a Népszínház utca 30. számú, ún. csillagos házba – zsidó háznak nevezték – kellett átköltözni édesanyámmal és akkor kétéves kishúgommal együtt, mert apámat már újra elvitték munkaszolgálatosnak, ahol – később kiderült – 1944 telén Kőszegen agyon is lötték.

Jártam később iskolába is. Voltak híres tanárain és később híressé vált osztálytársaim. Csak azért említem meg néhányuk nevét, mert ezzel érzem bizonyítottnak, hogy fontos lehet egy ember életében, hogy honnan jön és hogy kik veszik körül, milyen hatások érik.

Együtt nőttem fel Komlós Péterrel, a Bartók Quartett primáriusával, tanárom volt dr. Schweitzer József főrabbi, Szabolcsi Miklós professzor, dr. Závodszy Ferenc, Bada Gyula, majd később – jóval később – Várkonyi Zoltán és Sulyok Mária. Jancsó Adriennel máig rajongva szeretem, mert a magyar versmondás egyik legremekőbb művelőjét tiszteltem benne.

De önéletrajtot nem kellett írnom, mert amikor könyvkötőnek mentem – 1954-ben, érettségi után –, nem kértek önéletrajtot.

Mikor mégis elvégeztem a Színművészeti Főiskolát – vörös diplomával – 1962-ben, akkor kötelezően elküldtek Debrecenbe a Csokonai Színházba. Ugyanis akkor menni kellett. Igaz, addigra már Kézdy Györgynek hívtak, mert Krausz névvel lehetett valaki kiváló karmester Németországban – Clemens Krausz – vagy tenorista Spanyolországban – Alfredo Kraus –, de itthon, Magyarországon nem jó színésznek lenni Krausz Györgyként. Így választottam a Kézdy nevet, amit hivatalosan is felvettem, ha jól emlékszem, 1960-ban.

41 év alatt rengeteget játszottam Debrecenben, Pécsen, Szolnokon, Kecskeméten, Veszprémben és persze Budapesten a Játékszínben, a Várszínházban és a Nemzetiben.

Volt egy számomra meghatározó önálló estem Karinthy Frigyes műveiből „Ki kérdezett?” címmel, amit több ezer-szer mondtam el itthon és külföldön.

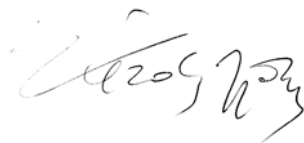
Kaptam Jászai Mari-díjat, Érdemes Művész címet és Kritikusok díját, több mint tíz évig szerepeltem a *Szomszédok* című sorozatban, ami az „igazi népszerűséget” jelentette számomra. Én voltam „a Virág Doktor”.

Meg- és túléltem eddig rengetegféle változást, de belém égett a töréténelem, és nem is szeretném kioperáltatni magamból.

Még szeretném megélni, hogy az emberek megint köszönjenek egymásnak, érdeklődjenek egymás hogyléte felől úgy, hogy kíváncsiak is a válaszra.

Szeretném, ha két gyönyörű unokámat még láthatnám boldog kamaszként.

Meg még jó játszani is!

Sztankay István

színész (Budapest, 1936. február 14.)

Kilencéves voltam 1945-ben. A második világháború Budapesten is véget ért. A város romokban hevert az ötvennapos ostrom után, budai lakásunkat is teljesen szétlőtték. Vidéken több esély volt arra, hogy valami élelemhez jussunk. Édesanyám és a három gyermek – bátyám, nővérem és én – két és fél napi utazás után leértünk Nyíregyházára, a rokonokhoz. Édesapám, aki a Fő utcai templom görög katolikus lelkésze volt, a fővárosban maradt, mert a parókiát nem hagyhatta magára. Nyíregyházán úgy-ahogy elhelyezkedtünk a rokonoknál. Édesanyám maradék ruháink egy részét próbálta a piacon élelemre cserélni. Nem sok sikerrel próbálkozott, ám közben megszólította egy cigány asszony. Jósolni akart anyámnak – persze nem ingyen. Édesanyám elhárította: nincs pénze. A cigány asszony makacszkodott.

Azt mondta végül: „Ilyen csinos fiatalasszonynak fizetség nélkül is jósolok!”

Aztán kérdezte anyámat, hány gyermeke van, majd megfogta a kezét, és „olvasni” kezdett a tenyeréből.

Két testvéremnek sikeres, boldog életet ígért. Esetemben kissé tanácstalannak tűnt. Azt mondta: az én jövőmben komoly kitüntetések is lát a szép család mellett, ugyanakkor biztos benne, hogy nem leszek civil ember. De afelől sincs kétsége, hogy nem fogok egyenruhát viselni. Nem leszek katona, rendőr, tűzoltó vagy pap. Azt viszont sehogyan sem látja, mi lesz hát a hivatásom.

A jó tanácsalansága mindnyájunkat elbizonytalanított, amikor édesanyám – a piacról hazatérve – elmesélte a történetet.

Gyerekkoromban, kamaszodva is elő-előbukkant ez az eset a családi anekdotázások közben. Ám nem tudtunk megoldást találni.

Idővel „rákaptam” a versekre, egyre jobban izgatta fantáziámat a színház. Amikor pedig megnéztem a legendás Hamlet-filmet Sir Laurence Olivierrel, eldőlt a sorsom. A kitűnő angol színész játéka rendkívüli hatással volt rám. Eldőntöttem, színész leszek. Később a könyvből megtudtam, hogy az ő édesapja is lelkész volt. Akkorra már a hajdani jóslat rejtélyes üzenete is értelmet nyert.

Csupán a származásommal volt még némi gond: a Rákosi-érában a papok rokonsága esélyt sem kaphatott a komolyabb tanulmányokra.

Ötvenötben még az sem segített, hogy amikor rákérdeztek édesapám foglalkozására, azt feleltem: pásztor. Pontosan tudták a valódi hivatását, csak hogy provokálni akartak. Tovább firtatták a dolgot: „Milyen pásztor?” Szemrebbenés nélkül adtam meg a választ: „Lelkipásztor.” Volt tanár, aki lefordult a székről a nevetéstől. Persze ezért még nem vettek fel, de elég emlékezetes maradt az eset.

Az ötvenhatos forradalom után enyhült a helyzet: harmadik próbálkozásom a Színház- és Filmművészeti Főiskolán már sikerrel járt. Tanárom volt Pártos Géza, Ádám Ottó, Sulyok Mária, Básti Lajos és a hozzánk korban is közelálló Gosztonyi János, akinek mindig számíthattunk tanácsaira.

1961-ben végeztem.

A Miskolci Nemzeti Színháznál kezdtem a pályát. Ruttkai Ottó irányította akkoriban a teátrumot. Két év alatt tíz csodálatos szerepet játszottam. Az egyik legfontosabb Bertold Brecht *Állítsátok meg Arturo Uit* című drámájának címszerepe volt.

Ott ismerkedtem meg kolléganőmmel, színpadi partneremmel, majdani feleségemmel, két gyermekem édesanyjával, Kun Magdolnával.

Ádám fiam ma már újságíró. Orsi lányom elvégezte a Színművészeti Egyetemet, és Pécssett színésznő. Nagyon sok örömet találok bennük. Mindketten komolyan akarnak valamit az élettől, s ez nagy ajándék egy apának.

Engem két miskolci évad után, 1963-ban Major Tamás és Marton Endre meghívott a budapesti Nemzeti Színház társulatához. Rómeótól a *Cillei és a Hunyadiak* Mátyás királyáig, a *Varsói melódia* Viktorjáig szebbnél szebb szerepeket játszottam tizenegy éven keresztül.

Később átszerződtem a Madách Színházhoz. A tizennyolc év, amelyet hajdani mesterem, Ádám Ottó igazgatása alatt töltöttem el, pályám meghatározó szakasza. Két sarokköve lehet Sütő András *Csillag a máglyán* című darabjának Kálvin Jánosa, illetve az egészen más műfajú Bernard Slade-komédia, a *Jövőre veled ugyanitt* George-a.

1990-ben – a Madách Színház addigi direktorának visszavonulása után – átszerződtem a József Attila Színházhoz. Igazgatóm, Léner Péter szintén nem

fukarkodott a rám osztott főszerepekkel. A fontosabbak közé tartozik Hašek *Švejkje* vagy a Horváth Péter *Kilencen, mint a gonoszok* című színművében eljátszott feladat.

Hosszan mesélhetnék még a hajdani filmes és televíziós feladatokról, szinkron- és rádiós munkákról.

Sok-sok kitüntetéset kaptam, köztük a legnagyobbakat is.

Hetvenévesen azonban már pontosan tudja az ember, hogy mi az, ami igazán fontos az életben.

Hívó vagyok.

Szüleimnek és szeretteimnek is hálás vagyok ezért a gazdag életért.

Ám mindig biztonságot adott, hogy tudtam, minden körülmények között velem van a Jóisten.

Léner Péter

rendező (Budapest, 1936. február 15.)

1. Ennek az írásnak akkor van értelme, ha megpróbálok őszinte lenni. Ez nehezebb, mint az ember gondolja.

Diderot színész-paradoxonja szerint, nem a színész őszintesége az igazi probléma, hanem az emberé. Magamról írjak? Mondjam el hetven év történetét? Vagy azt, hogyan tola-kodott be a történelem az életembe?

Mivé alakított, hogyan tudtam, ha kellett, kitérni előle, becsapni, tán néha legyőzni? Mi volt az állandó bennem, amelyet nem befolyásolhatott semmi?

De egyáltalán úgy volt, ahogyan emlékszem? Nem az a legfontosabb, amit elhallgatunk?, amit nem mondunk ki, ami emlékeink, tudatunk mélyén elbújik?

Nagyszerű mesterektől tanultam a főiskolán. Mégis néha úgy éreztem, hogy volt egy réteg, egy sáv, ami talán közvetlenül nem függött össze az iskolai tananyaggal, de mégis mindennél fontosabb: a magyarázat, mélyebb értelmezése szakmánknak, életünknek. És erről – így gondoltam – tapintatosan nem beszéltünk.

Valószínűleg a legfontosabbakat nem tudjuk és nem akarjuk elmondani, talán mi sem tudjuk.

2. Szépapám, Lehner Sámuel részt vett a '48-as szabadságharcban, harcolt a seregben, nagy Kossuth-rajongó volt. Minderről írásbeli dokumentumunk maradt meg.

Apai nagyapámat (Lehner Zsigmond) a tbc vitte el. Ez a család több ismert értelmiségit produkált. A Ma-

gyar Életrajzi Lexikon két szócikket közöl: L. Vilmosról (nagyapám testvére) és L. Ödönről (apám unokatestvére). Anyai nagyapám (Schön Gyula) a National-kassza vezérképviselője volt Pesten. A Monarchia hadseregének zászlósaként az I. világháborúban hősi halált halt Isonzónál.

3. Az Amerikai úti Szeretetkórházban születtem. Anyám 1936-os naplójában ezt írta február 15-én: Peti megszületett 9 órakor, 3 kg 10 dkg. Apám aláírta: Éljen! Ekkor hívtak először és utoljára Petinek. A Terézvárosban laktunk, a Vörösmarty utcában, szép, nagy lakásban.

Apám büszke volt erre: terézienstadi polgárnak határozta meg magát, nem szerette a Lipótvárosiakat, „lipócianereknek”, újjgazdag, „procc” bandának, nem „echte” polgárnak nézte őket.

Egyik nagyanyám a mellettünk lévő lakásban, a másik az Andrassy úton lakott. Én voltam a családban az egyetlen gyerek: körülrajongva és elkényeztetve. Nem gazdagon, de jólétben éltünk. Nyaralások, nevelőnő, angol kisasszony. Apám minden évben Rómában töltött egy hónapot ugyanabban a Via Veneto-i szállodában. A Müller Testvérek Vegyészeti Gyár igazgatója volt. Mindennap hazajött ebédelni, majd visszament a gyárba. Szüleim szinte minden este elmentek valahova. Társaság, színház. Polgári, kulturált életvitel, ízléssel, szerényen, mértéktartóan. Én a nevelőnővel vagy nagymamáimmal otthon maradtam. Kellemes, jó hangulatú, érzelmes környezetre emlékszem; két nagymamám sokszor beszélt németül.

A szigorító, megkülönböztető törvényekről előttem nyilván nem beszéltek; és nem tudom, hogy őket va-

lójában hogy érintette. Bízta-e még, vagy már félték? Mennyire sugárzott ki mindennapi életünkre? Fennmaradt apám egy tragikusan téves kijelentése: „nem lehet nagy bajunk, hiszen jogállamban élünk”

Szüleim '42-ben elváltak. Anyám elköltözött és férjhez ment. Az esemény nem hagyott bennem sérülést. Anyám mindennap eljött hozzám. A kényeztetés irányomban fel erősödött. A válást nem „reagáltam” le. Észrevehetően nem történt bennem semmi. Talán ekkor alakult ki, hogy a történésekre nem tudok azonnal reflektálni. Időre van szükségem mindenre. Nem szeretek kapkodni, nem szeretem a nagy gesztusokat, a túlemocionált válaszokat. Bennem, akaratomtól, tudatomtól függetlenül, bizonyos dolgok mégis megtörténtek, vagy nem jöttek létre, amire csak később döbbsentem rá.

Francia papokhoz akartak beíratni elemibe. Az akkori törvények értelmében már nem lehetett, ezért az Izabella utcai községi elemi népiskolában jártam az első és második elemet. Nagy Mária volt a tanítónőm; szerettem, ha kiment a teremből, sírni kezdtem és utána futottam. A történelem és talán családi eseményeink megkezdték alattomos romboló munkájukat. Elemi iskolai osztálytársaim közül Lipschitz Lacira emlékszem legélesebben. Hentesüzletük volt az Aradi utcában. Nem volt „úri” gyerek, de a családom örült barátságunknak, mert segített nekem elviselni kiszakadásomat az otthonból és bezsuppolásomat egy idegen és már nem nyájas közegbe. L. Laci egész családját egy nagymama kivételével kiirtották. A háború után a Joint kivitette az USA-ba, örökbe fogadták. Valószínűleg új nevet kapott. Mindig szerettem volna újra találkozni vele. Néhány ügyetlen próbál-

kozásom sikertelen maradt. Lipschitz Laci egy világgal együtt megszűnt számomra.

Családom nem volt vallásos. Anyámnak volt imakönyve, otthon, természetesen magyarul, alkalmanként imádkozott. Teljesen asszimilálódott polgári család voltunk; fura ketőségekkel: karácsony is volt és zsidó nagybőjt is; templomba járásra nem emlékszem, de istenhívók voltunk. A temetőbe rendszeresen jártunk, a síroknál imádkoztunk, és követ helyeztünk a sírkőre.

4. A háború felforgatta az életünk. Szüleim és nagymamáim velem együtt életben maradtak, de több nagybátyámat, nagynénémet, unokatestvéreimet elpusztították; munkaszolgálat, Auschwitz, Bergen-Belsen.

Szüleim rádöbbentek az asszimiláció hamisságára, egyoldalúságára, eltúlzott dimenzióira. Mélyen meg voltak bántva. A családot kifosztották, a testvéreket megölték, lakásunkból elűldöztek minket. Apám a háború után „elhallgatott”. Visszahúzódott. Magába zárkózott. Nem gyűlölködött és nem akart elmenni más országba. Semmit nem akart. Olvasott, beszélgetett, sétált, üldögélt. Társasági élete megszűnt. Azt mondta, ha összeadja, tíz jó éve volt. 77 éves korában halt meg. Szüleim a legrémeesebb korszakban éltek. Az ő korosztályuk szenvedte el a legtöbb igazságtalanságot, megaláztatást, áruást. Irántuk érzett fájdalommat már nem lehet enyhíteni.

A halálraítélt-gettó egyik túlszűfolt pincéjébe öreg, szakállas férfi és egy orosz katona jött be. „A gettó falai leomlottak – mondta az aggastyán –, mindenki szabad.”

5. Anyai nagyanyám nem tudta elfogadni, felfogni lánya elvesztését.

1948-ban halt meg, őrzöm levelét, amelyet a majd megérkező lányához írt, ha ő már nem lesz.

A történelem olyan vadul, váratlanul, ordenárén tombolt végig rajtunk (is), gyerek voltam, hogy sorsunkat csak részletekben, folyamatosan tudtam feldolgozni és megérteni. Úgy érzem, még egy életre lenne szükségem ahhoz, hogy mindent értelmezni tudjak, megfejtsem az okokat, és berendezkedjem a következményeiben.

A háború után anyám újra férjhez ment (második férje elpusztult), apám megnősült, én az anyámmal éltem. Az evangélikus gimnáziumba jártam. Talán az egyetlen iskola, amelyiket majdnem szerettem. A nagy létszámú osztályok engem zavartak a tanulásban; a szellemi élet számomra intim, személyesebb környezetet igényel; nagyobb kollektívákban igazán sosem találtam a valódi helyem, de jó attitűdöket, álarcoakat találtam, az iskolában inkább elfogadható az osztálytársaim, mint a tanárok számára. Szellemileg a létező iskolaformák nem inspiráltak.

6. A főiskola volt a fordulat életemben, szellemi, emberi értelemben egyaránt. A színház kb. 14-15 éves koromtól érdekelt és vonzott. Volt legalább tíz év, amikor Budapesten minden színház minden előadását megnéztem, néhányat többször is.

A főiskolán lettem azonos önmaggal. Arról beszéltem és azt hallgattam, ami engem érdekelt. Rádöb-bentem, hogy ki vagyok, mi az, amire figyelni tudok, amire válaszolni szeretnék. Először lettem „jó tanuló”. Amikor felvettek, apám azt mondta: „a háború után ez az első igazi örömmöm”. Ekkor kezdtem el igazán olvasni. Innentől az olvasás életem egyik centruma lett. '56-ban vettek fel. Parádés tanári kar: Marton Endre osz-

tályfőnök, Nádasdy Kálmán, Major Tamás, Háy Gyula, később Gyárfás Miklós és Hubay Miklós. Felvételim gyors volt, mosolygós és könnyű. Az utolsó felvételin Petőfi Csokonaiját kellett elemeznem. Major azt kérte, rendezzem be a pincét, ahol a két költő ivott. Akkor épp csapos voltam egy borkimérésben, úgyhogy brillíroztam. '56 jelentőségét is később értettem meg. Felvonultunk, tüntettünk, vártuk Nagy Imrét a Parlamentnél, de én függetlenül Rákositól, az oroszoktól, boldog voltam, hogy megtaláltam a színházat, és ez a passzió még egzisztenciát is ígért nekem, főiskolai diplomát, sőt társadalmi helyzetet.

7. Barátaim jelentős szerepet kaptak az életemben. Úgy érzem, jó barát vagyok, és én is sokat kaptam tőlük. Iskolás barátaim máig jelen vannak az életemben, ötven-hatvan éves kapcsolatok.

Én azt hittem, hogy az élet kiszámítható, logikus, szinte lineáris. Egyik alapélményem, hogy minden másképp történik, máshogy és máskor.

Nem hittem, hogy családapá ezek. Talán gyerekkori helyzetem miatt nem élt bennem egy hagyományos családmodell képe. Nem gondoltam, hogy ez ilyen fontos lesz az életemben. A színházi életet nem szeretem; fáraszt, idegesít, untat. A színházban viszont boldog vagyok: minden helyiségében, minden helyzetében otthon érzem magam, a legnehezebb pillanataim is az enyéim, a legvarázsosabb és legszörnyűbb arca is én vagyok.

Színészek közt és a növendékek közt a főiskolán érzem a legjobban magam. Rendező lettem, majd főrendező, később igazgató. Fialat rendezőnek jó volt lenni, főrendezőként nem voltam elégedett magammal, az igazgatást szeretem. Érdekel, ahogy

egy színházat meg kell határozni, meg kell fogalmazni. Szeretek törődni az emberekkel. Az „apaszerep” szellemileg, érzelmileg megtalált.

Azt akarom, hogy körülöttem minél több ember értse, hogy miért van ott, ahol van, legyenek céljaik, távlataik, és a színházban (legalább ott) minél több boldog ember legyen körülöttem. A színház furcsa, különös életformáját is szeretem.

8. A rendszerváltás váratlanul ért, nem számítottam rá. Azt hittem, hogy az alkalmazkodás, a megfelelés és a túlélési tudás örök útitársaim maradnak. El kellett kezdeni újra tanulni (a mi korosztályunknak különösen nehéz): már éltünk a régi világokban, és még élünk és dolgozunk az újban. Túllépni, elhagyni, eldobni, megszabadulni attól, ami csak a múltban volt érvényes, de megtartani a tapasztalatot, az értékeket, és újrafogalmazni önmagunkat, színházunkat. A tanulás folyamatban van; odáig jutok, amíg képességeim és időm engedi.

Túléltem a fasizmust (véletlenül), a szovjet rendszert (különböző maszkokkal), és eljutottam máig.

Az emberiség jövőjét nem látom megnyugtatónak. Sok a bizonytalanság, durvaság, tanácstalanság. De nagyon tehetséges, remek fiatalokat ismerek, és ha rájuk gondolok, bizakodóbb vagyok.

Hetvenéves lettem. Nem értem. Időre lenne szükségem újra, hogy felfogjam, de ezt igényelni ma már szinte pofátlanság.

Addig is mindenkinek, akit érint – élőknek és halottaknak –, mindent köszönök.

Levőpate

Bodor Ádám

író (Kolozsvár, Románia, 1936. február 22.)

Valahányszor koromat tekintve tapintatos figyelemzetetések érnek, mostanság éppen azzal kapcsolatban, hogy – ha megérem – hamarosan betöltöm a hetvenet, rettenetesen zavarba jövök, már-már előnt a mérég. Ha éppen érdekel, minden megrendülés nélkül magam is kiszámítom. Tudom, ha tetszik, ha nem, komisz dolog ez, hiszen sorsfordító kalandokra mostantól már nemigen számíthatok. De az igazat megvallva sosem szenteltem kellő figyelmet az idő múlásának, annyira, hogy nemigen tartottam számon, mikor hány esztendő vagyok. Bár lehet, ez már a korral járó feledékenység maga.

Itt állok tehát egy ténnyel szembe, amely talán még több-kevesebb nyilvánosságot is kap, én pedig nem tudok mit kezdeni vele. Eddig sem a kabalisztikus számok bővületében éltem, de még egy kerek évforduló ünneplésességét sem sikerült soha a maga mélységében átélnem, mert mindenemű külsőség iránt hiányzik belőlem az érzelmi azonosulás készsége. Az évfordulók rendszerint egy üres, sivár és unalmas életút mérőkövei, márpedig az enyém volt annyira tartalmas és gazdag, hogy szükségtelen lett volna külsőségekkel fölcicomázni. Nem is emlékszem egyáltalán, milyen volt ötven- vagy hatvanévesnek lenni. Az életkor, ha nem is éppen metafizikai erők műve, de semmiképpen sem érdem, főleg akkor nem, ha az ember gyarló életvitelével igen sok mindent éppen annak ellenében tett. Lehet, sokak szemében ez most az életpálya délceg orma, ahonnan pazar kilátás nyílnék az eddig megtett útra, ám én röstellném közzétenni idevonatkozó magvas következtetéseimet. Ezek gyarlók, titkosak, meghittek, bensőségesek, de legfőképpen magánjellegűek, mások számára bizonyára érvénytelen tanulságokkal.

Egy őszinte vallomással azonban mindenkinek tartozom. Mindazt, amit életem, pályafutásom során elértem, azt annak köszönhetem, hogy egy nagyon zaklatott korban, Erdélyben, közelebbről Kolozsváron, egy soknemzetiségű, tarka táj kellős közepén jöttem a világra, és a szülőföld élményével a továbbiakban is tudtam valamit kezdeni. Olyasmit, amiben talán más is örömét leli.

Szuromi Lajos

irodalomtörténész, kritikus (Miskolc, 1936. február 27.)

Pokoli évszázad szülöttei, túlélői közé tartozom. Apai nagyapámat harmincas évei elején Przemyslbe sodorta az első világháború. A hótszegény falusi napszámos öt-hat éves kisfiát, kislányát hagyta hátra, sosem került haza, agyonlőtték, hadiözvegy, hadiárvak maradtak utána. Apámat, a hótszegény falusi susztert öt-hat éves kislánya mellől a második világháború kergette a Don-kanyarba, élve került elő, de a Rákosi-kanyar előlte benne az egyszerű ambíciókat, dolgozott ugyan, de vigaszt csupán az italozásban lelt. Anyai nagyapám, a hótszegény kisvárosi kosárfonó csaknem nyolcvan évig élt, élete záró évtizedében laktunk egy fedél alatt, nagyszüleim minden nyugdíj nélkül tengették életüket, napi küzdelemben a betevő fa-

latért, a gizgazból sodort cigarettákért. Édesanyám Rákosi idején varrodai dolgozó lett, tinédzseridőm a szegénység megalázó környezetében telt. 1950 őszén, a gimnáziumi évek kezdetén elkapott a cukorbetegség, azóta szurkálom magam rendületlenül, irgalmatlan munka, az életbeli apró örömök, a családi harmónia megtartó élményei közben.

Emberhez méltatlan időket éltem meg én is, a családi múlt éppoly kietlen, mint a személyes sors. Az élő emlékek nyomán naponta zúg lelkemben a fájdalom és a keserűség harangja, a hozzám oly közel állók megtörtént életének képei elől nincs menekvés, önnön szerencsém látványa sem menti fel a múltat. Mert a személyes sors az elődökhöz mérten minden kínlódás ellenére emberi arculatú. Minek köszönhetem?

Irodalmár lettem, ennek és a mindennapi élet eleven szemléletének köszönhetem, hogy látván látom, milyen az ember és milyen is lehetne. Az empirikus és a virtuális ütközése természetesen magasfeszültség elviselésére kényszerít, de íme, ennek elviselésére is képes az ember, a citoyen. Első generációs értelmiségiként, gimnáziumi tanárként, majd huszonhat éven át egyetemi oktatóként is rendíthetetlen híve maradtam a kispolgárinak minősített emberi minőségnek, a szorgalmas munkának, az igazmondásnak, a törvények tiszteletének, az adósságcsapdák elkerülésének, az előnyök és elvek közötti alku megvetésének, az egyszerű és egyenes életnek. Vallom Móricz Zsigmond tömör modus vivendijének örök igazságát: légy jó mindhalálig.

Ezeknek az élehetetlenséget alapozó nézeteknek létező mintáját is láttam közelről, édesanyámat, lelkének fénye és szilárdsága ma is gyémánttisztasággal ragyog előttem. Tanárok, orvosok példái sorakoznak mellé, kikkel szerencsémre sokszor találkoztam, az önzetlen, építő jóság emberarcú képviselői voltak ők. Nekik, a művészi alkotásoknak, a tudománynak és a katolikus neveletésnek eredménye az a meggyőződés, hogy egyetlen nembeli közös valutánk az emberség, mindig, minden időben. Az, amit az empirikus élet csu-

pán araszolva fogad el, amit marginális jelenségnek, idealista illúzióknak tekint. Nos, övé a szégyen, övé a gyalázat, miénk pedig a kín, a szenvedés. Mert betegségek gyötörte élet is tudhatja: nincs nagyobb fájdalom, mint az embernek ember által való megaláztatása, ennek akár átélése, akár látványa. A nembeli önutálat ezekben a démonikus időkben válik axiomatikus nézetté, ahogy lakonikus szavaival Gottfried Benn írta: *a teremtés koronája az ember, a mocskok.*

Látom már a végleteket: *mi lehetne és jaj, mi az ember?* A történelmi alagút végén hol kozmikus sötétség rémít, hol biztatóan pislákoló fény kápráztat, az emberséges ember nem él vissza a választás lehetőségével.

Hallgassuk együtt Schubert Ave Mariáját, Szerenádját, Rosa mundáját, Paganini II. (h-moll) hegedűversenyét, Mozart, Beethoven zenéjét, olvassuk közösen az irodalom, a költészet remekműveit, az emberség vég nélkül sorolható alkotásait, a nembelivel való szolid béke érdekében. Nap nap után megélhető a bármily fájdalmas, mégis erőt sugárzó, megtartó katarzis.

És, ki tudja, lehet, hogy egyszer mégis a lehetséges (virtuális) lesz a győztes a valóságos (empirikus) felett...

